

Osmanlı'da Cizye Vergisi ve İtfaiye Çalışmaları

BURAK KOCAOĞLU^a

Geliş Tarihi: 11.02.2016 | Kabul Tarihi: 24.08.2016

Öz: Bu Osmanlı Devleti kendisinden önceki İslam Devletleri gibi Müslüman olmayan ehl-i zimmet olarak adlandırılan kişilerden cizye vergisi almıştır. Bu vergiyi ödeyen kişi askerlikten muaf tutulmasının yanı sıra canı, malı ve namusu devlet güvencesi altına alınmıştır. Gayrimüslimlerin ödemiş olduğu cizye vergisi çeşitli gider kalemlerinde harcama veya muafiyet şeklinde kullanılmıştır. Biz bu çalışmamızda cizye vergisi ve itfaiye çalışmasını göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, vergi, cizye vergisi, gayrimüslim, itfaiye çalışmaları.

^a Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Dr. Programı
burakko06@hotmail.com

Ottoman Capitation Tax and Fire Works

BURAK KOCAOĞLU

Received: 11.02.2016 | Accepted: 24.08.2016

Abstract: The Ottoman Empire before him such as non-Muslim people of the Islamic State of embezzlement who has called jizya tax. This addition to the tax payer can be exempted from military service, property and honor has been under a state guarantee. Capitation tax to be paid in the form of spending or exemption of non-Muslims has been used in various expenses. We will try to show the capitation tax and firefighters working in this study.

Keywords: Ottoman, İstanbul, tax, capitation tax, non-Muslim, fire works.

Giriş

Cizye vergisi İslam Devletlerinde yaşayan gayrimüslim faal erkek nüfustan alınan şer'i bir vergidir. Bu verginin kökenine baktığımız olursak İslam devleti öncesinde Roma ve Sasani gibi devletler tarafından cizye benzeri vergi alındığını görmekteyiz. Roma'da Hıristiyan olmayanlardan capitation, Sasaniler'de ise Yahudi ve Hıristiyan olanlardan gezit adıyla toplanmaktaydı¹, hatta M.Ö. Mezopotamya ve Akdeniz çevresinde hüküm sürmüş olan başka devletler tarafından çeşitli isimler ve şekiller altında toplandığını bilinmektedir². İslam devletlerinde ise cizye vergisi hakimiyet sembolü olarak veya kişileri İslam dinini kabul etmesini sağlamak için kullanıldığını düşünebiliriz³. Ayrıca cizye vergisinin İslam toplumunda yaratmış olduğu psikolojik üstünlüğü göz ardı edemeyiz⁴. Bu verginin şer'i dayanağı ise Kur'an'daki Tevbe Suresi 29. ayettir.

Devlet tarafından, bir gayrimüslimden cizye vergisi alınabilmesi için kişinin, beden ve ruh sağlığının yerinde olması, 14 - 75 yaş aralığında olması gerekmektedir. Ancak bu kurallara her daim uyulduğu söylenemez. Bazı kaynaklarda 13-85 yaş arasında cizye mükelleflerinin olduğunu⁵ beden ve ruh sağlığı yerinde olmayan kişilerden cizye talep edildiğini görmekteyiz.

Cizye vergisini ödemiş olan bir kişi askerlikten muaf tutulup, zimme statüsü kazanarak can, mal ve namus güvenliği devlet tarafından karşılanmaktadır⁶. Bu görevleri yerine getirmek İslam Devleti'nin sosyal güvenlik politikasına uygun düşmektedir⁷. Eğer devlet kişinin can, mal ve namus güvenliğini sağlayamazsa cizye vergisini talep etme hakkı yoktur⁸.

¹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat. Ankara, 2008, s. 66.

² Salih Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul, 1984, s.123.

³ Salih Tuğ, *a.g.e.*, s. 126.

⁴ Ahmet Tabakoğlu, *İslam ve Ekonomik Hayat*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2003, s. 109.

⁵ BOA., ML.VRD.CMH.d.402

⁶ Salih Tuğ, *a.g.e.*, s.131.

⁷ Mahmud Ebussud, *İslâmî İktisadın Esasları* (Çev. Ali Özek), Hisar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 32.

⁸ Ahmet Tabakoğlu, *İslam ve Eko.*, s.122

Cizye vergisi, İslam devleti'nin ilk zamanlarında Hz. Ömer döneminde, kişilerin gelirine göre, zengin, orta halli ve fakir olarak 3 gelir grubuna ayrılmıştır. Cizye vergisinin bu şekilde toplanmasına Ale'r Rûs denilmiştir⁹. Zenginlerden 4 dinar veya 48 dirhem gümüş, orta hallilerden 2 dinar veya 24 dirhem gümüş, fakirlerden ise 1 dinar veya 12 dirhem gümüş cizye vergisi toplanmıştır¹⁰. Bir bölge barış yolu ile fethedilirse belirlenen bir bedel üzerinden cizye vergisine ise maktu cizye olarak adlandırılmıştır. Cizye vergisinin maktu şekilde tahsil edilmesi verginin gelirini düşmesine neden olmaktadır. Gelirlerin düşmesine neden olan bir diğer unsur ise sonradan Müslüman olan kişilerden cizye vergisinin alınmamasıdır. Cizye gelirinin düşmesini önlemek için sonradan Müslüman olan, Arap olmayan kişilere mevali denilerek cizye vergisi talep edilmiştir. Şüphesiz ki bu durum sonradan Müslüman olan kesimde bir hoşnutsuzluk yaratmıştır.

Konumuz olan Osmanlı Devleti'ne gelecek olursak, Osmanlı Devleti şer'i bir vergi olan cizye vergisini, Eflak, Boğdan ve Dubrovnik gibi yerlerden maktu olarak aldığını bilmekteyiz. Cizye vergisi, cizye reformu öncesi bazı bölgelerde hane usulü maktu olarak ortalama belirlenen bir miktardan yapılmıştır. Bu şekilde cizye vergisinin toplanması hem hazine açısından hem de adalet açısından sakıncalar doğurmuştur. Adalet açısından kastettiğimiz nokta bölgede bulunan zengin ve fakirin aynı miktarda cizye vergisi ödemesidir. Bunun dışında maktu cizye değişmeyen sabit bir meblağ olduğundan salgın, savaş, firar gibi çeşitli nedenlerden dolayı nüfusun azalması halinde geriye kalanlara düşen pay fazlalaşarak kişileri zor duruma sokabiliyordu¹¹. Cizye konusunda bölgesel farklılıklar görülse de belli bir çizgi halinde 1691 yılına kadar gitmiştir. Cizye konusunda en köklü değişiklik, 1691 yılında Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın yapmış olduğu cizye reformuyla gerçekleşmiştir. Bu reform ile birlikte cizye 3 sınıf üzerinden tahsil edilmiş, âla 4, evsat 2 ve edna 1 şerifi altın ödemiştir. Cizyedarlara düşen harç ise

⁹ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 38.

¹⁰ B. C. Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Belleten 32. Sayı*, T. T. K., Ankara, 1944, s. 609.

¹¹ Halil İnalçık, "Cizye" İslam Ansiklopedisi 8. Cilt, İSAM, İstanbul, 1993, s. 46.

sırasıyla, 30, 24 ve 12 akçe olarak belirlenmiştir¹². Cizyedarlar bu belirlenen miktardan başka halktan bir bedel talep etmemesi istenmiştir. Halkın elinde yeterince altın bulunmadığı zamanlarda ise başka türden paralarda belirlenen oranlarda kabul edilip kişilere kolaylık sağlanmıştır¹³. Devletin yapmış olduğu bu reform ile birlikte cizye vergisi geliri devletin yıllık geliri içerisinde % 40'ları aşan bir seviyeye çıktığını ve devletin en önemli gelir kalemlerinden birisi olduğunu görmekteyiz¹⁴. Bu vergi artırımında şüphesiz ki devletin içinde bulunduğu siyasi koşullar ve mali darboğaz etkili olmuştur. Ancak devletin içinde bulunduğu askeri ve siyasi bunalımlar konumuzun kapsamına girmediğinden sadece buna değinmekle yetiniyoruz¹⁵.

Cizye konusunda diğer önemli bir değişiklik ise II. Mahmud döneminde gerçekleştirilmiştir. Zaman içinde Osmanlı para sisteminde yaşanan dalgalanmalar taşışlar yeni bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Yapılan bu yeni düzenleme ile âla 60, evsat 30 ve edna üzerinden 15 kuruş cizye vergisi toplanmaya başlanmıştır. Bu düzenleme ile belirlenen miktarlar, cizye vergisinin kaldırılmasına kadar devam etmiştir.

İlerleyen yıllarda ilan edilecek olan Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirmiş olduğu Osmanlı vatandaşı fikriyle herkesin askerlik yapması düşünülmüş ve cizye vergisinin toplanılması kaldırılmıştır. Bu verginin kaldırılmasında Avrupalı devletlerin baskısı olmuştur. Avrupalı devletler bu vergiyi kendi Hıristiyanlık onuruna bir leke gibi düşünüyordular. Cizye vergisinin kaldırılması ile bu leke Avrupalı devletler açısından ortadan kaldırılmıştır. Ancak Avrupalıları mutlu eden bu olay gayrimüslim halk arasında pek hoş karşılanmamıştır. Gayrimüslim halk cizye vergisi gibi yüksek sayılmayacak bir miktar verip askerlik hizmetin muaf olarak, gündelik yaşantılarına devam edip iş hayatlarını ömürlerinin sonlarına kadar

¹² Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985, s. 139.

¹³ BOA., AE. SAMD.III., 75-7574

¹⁴ Ahmet Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁵ Dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İncalcık, *Devlet-i Aliye III*, İş Kültür, İstanbul 2015.

sürdürme fırsatına sahiptiler. Cizye vergisinin ortadan kaldırılması ile birlikte bu fırsat ellerinden alınmış olup aralarında fikir birliği olmayan Müslümanlar ile birlikte cepheye gitme ve yerini yurdunu bırakma ve işlerinin bozulması tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Devlet açısından ise Gayrimüslim halktan cizye vergisinin talep edilmemesi büyük bir maddi kayıp anlamına gelmektedir. Özellikle devletin XIX. yüzyıl içerisindeki gelir sıkıntısı üstüne cizye geliri gibi sabit bir kaynağın kesilecek olması mali açıdan devleti zor duruma sokacaktır. Bu ve bunun gibi birkaç sebepten ötürü cizye vergisi tekrardan bedel-i askeri adı altında isteyen gayrimüslim halktan tahsil edilmiştir¹⁶. II. Meşrutiyet döneminde ise bu vergi tamamen kaldırılmıştır.

Cizye Vergisinin Toplanmasına Genel Bir Bakış

Cizye vergisinin toplanmasına kısaca değinecek olursak, devlet bu vergileri bizzat kendi görevlendirmiş olduğu cizyedarlar vasıtasıyla muharrem ayından başlayarak tahsil etmektedir. Cizye bohçaları mühürlü bir şekilde içerisine âla, evsat ve edna kağıtları doldurularak ilgili yerlere gönderilir ve kadı huzurunda bu bohçalar açılırdı¹⁷. Cizye evraklarının güvenlik nedeni ile seviyesine göre farklı renk kağıttan verildiğini bilmekteyiz. Cizye vergisini ödemiş olan kişi hangi seviye üzerinden vergisini ödemiş ise o seviyeye ait üstünde mükellefin bilgilerinin yazılı olduğu, üstünde cizyenin ödenme yılını gösteren bir cizye kağıdı verilir ve kişi cizye defterine, adı, baba adı, eşkali (boy, göz, saç, sakal, bıyık ve değişmeyecek alametleri) yaşı, mesleği, bölgeye başka bir bölgeden gelmiş ise geldiği bölgesi şeklinde kaydedilirdi¹⁸. Cizyedarlar kişilerden tekrar cizye talebinde bulunursa kişi daha önce kendisine tahsil sırasında verilmiş olan kağıdı cizyedara göstererek cizye ödemezdi. Cizye vergisinin toplanması sırasında altı bölük halkından görevlendirilen silahtar ve sipahilerin olduğunu ve bunun bu ahali tarafından sıkı sıkıya korunmak istendiğini bilmekteyiz. Ancak, IV. Murad döneminde bu görev bunların üstünden alınmış ve mültezimlere verilmiş

¹⁶ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş, İstanbul, 2010, s. 83.

¹⁷ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, T.T.K., Ankara, 2013, s. 259.

¹⁸ B OA., ML.VRD.CMH.d 635

olmasına karşın, ilerleyen yıllarda bu grup cizye vergisinin toplanmasının kendi üstlerine tekrardan verilmesi için devleti sıkıştırmışlardır. Silahat ve sipahilerin cizye toplanmasının kendi üstlerine verilmesini istemelerinin en önemli nedeni ise cizye geliri içerisinde kendilerine, maişet, gulamiye ve el öpme namıyla ayrılmış olan hatırı sayılı bir paranın kendilerine geri verilmesi düşüncesidir¹⁹. Cizye vergisinin tahsili sırasında toplama işi bazen iltizama verilmiş olup cizye vergisi mültezimler vasıtasıyla toplanmıştır. Devlet cizye vergisinin tahsili sırasında halkın ezilmemesi ve kötü muamele görmemesi için seçilecek olan görevlendirilecek olan kişilerin, namuslu, perhizkar, yumuşak huylu kişiler olmasına özen göstermek istemiştir²⁰. Tek seferde vergisini ödeme imkanı olmayan kişilerin tefecilerin, ribahorların eline düşmemesi için cizye vergisinin taksitler halinde ödeme fırsatının verildiği durumlarda olmuştur. Ancak bu iyi niyetli yaklaşıma rağmen kurallara uymayan, halka kötü davranan cizyedarlara dair şikayetlerin ardı arkası kesilmemiştir. Bunun dışında yaşanmış olan afet, salgın hastalık, savaşlar vs. gibi nedenlerden ötürü cizye vergisinin birkaç sene toplanmadığı, halkın kendini toplamasına fırsat verildiğini hatta cizye ve çeşitli vergilerin affedildiğini arşiv kayıtlarında görmekteyiz. Sebepsiz yere cizye vergisini ödemeyenlerin ve verginin toplanmasına engel olan kişilerin hapsedildiği bilinmektedir. Cizye vergisinin toplanması konusunda devlet bu prensiplerini uzun yıllar korumuştur. Zaman içerisinde Avrupa'nın baskısı ile bu verginin toplanmasında patrikhaneler, hahambaşılığı veya kocabaşları görevlendirilmiş olsa da tahsilat sırasında istenilen başarı sağlanamamıştır. Devlet zamanla içine düşmüş olduğu mali bunalımların arttığı dönemlerde kendisine yeni kaynaklar yaratmak için uygulamış olduğu malikane sistemi, cizye vergisinde uygulanmamıştır.²¹

Cizye vergisinden muafiyet konusuna kısaca değinecek olursak, öncelikle sağlığı eskiden yerindeyken daha sonra bozulan kişilerden cizye vergisinin talep edilmemesi gerektiğini görmekteyiz.

¹⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye II*, İş Kültür, İstanbul, 2014, s. 149.

²⁰ BOA., Hat.,117-4798

²¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul 2014, s. 113.

Sağlık dışında, devlete hizmet etmiş, sadakati görünmüş kişilerinde cizye vergisinden muaf tutulduğu durumlara arşiv belgelerinde sıklıkla rastlamaktayız.

Toplanmış olan cizye geliri ise çok geniş bir yelpazede devlet tarafından kullanılmıştır. Basit bir düşünce ile gayrimüslimlerin askerlikten muaf tutulması vesilesiyle verdikleri bir verginin askeri harcamalarda kullanılması gerekmektedir. Ancak devlet bu geliri askerlerin maaşı, iaşesi ve lojistik harcamaları dışında, şehirlerin veya devlet binalarının imarında, sarayın mutfak ve diğer harcamalarında, devlette görevli olan ve ya emekliye ayrılmış kişilerin maaşının karşılanmasında, hac için yapılacak olan surre alaylarının ve menzillerin hazırlanmasında, cami veya türbelerde vazifelendirilmiş olanların maaşının ödenmesinde kısacası dini harcamalarda, vakıf sistemi içinde yer çalışmaların finansmanında ve en alt seviyeden en üst seviyeye kadar eğitim harcamalarında kullanmıştır.

İtfaiye Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde birçok milletten insanın bir arada yaşadığı İstanbul²² ve diğer büyük şehirlerin en büyük sorunlarından birisi şüphesiz çıkan yangınlardır. Sokakların dar²³, yapıların ahşap ve birbiri ile bitişik olması nedeniyle en ufak bir kıvılcım koca bir semti hatta tüm bir şehri kısa bir süre içerisinde kül haline getirebiliyor ve büyük zararlara sebep olabiliyordu²⁴. Yapılarda ahşap malzemenin kullanılmasının ise ekonomik nedenlerdendir. Zamanın inşaat teknolojisinde yapılarda taş malzemenin kullanılması masraflı olduğu için önemli devlet binaları ve önemli devlet adamlarının evleri dışında, evler ya da dükkânlar genellikle ahşap malzeme kullanılarak yapılmıştır. Ancak yine de devlet binaları ve devlet adamlarının buldukları yapılar farklı malzemedan yapılmış olsa bile bunlarında yangınlara teslim olduğunu bilmekteyiz²⁵.

²² İstanbul'da yaşayan çeşitli etnik unsurları görmek için bkz. Eric C. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler* (Çev. T. Ulaş Belge) İş Kültür, İstanbul, 2012.

²³ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım, İstanbul, 2007, s. 285.

²⁴ Necdet Hayta, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005, s. 28.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, T.T.K., Ankara, 1988, s. 254-255.

Yangınların önlenmesi için IV. Murad döneminde tütünü kullanımı yasaklanmış, kahveler kapatılmıştır²⁶. Evlerin mümkün olduğunca taş malzeme kullanılarak yapılması istenmiştir²⁷. Ancak tütünün yasaklanması kahvelerin kapatılması, yapı malzemesinin taş ağırlıklı olması düşüncesi yangınların önüne geçememiştir. Bu sebeptendir ki ilerleyen vakitlerde yangın ile mücadele için İstanbul'da devamlı ve her an göreve hazır bir itfaiye bölüğü oluşturmak gereksinimi duyulmuştur. Tulumbacı Ocağı kurulana kadar Şehrimini tarafından alet ve edevatları temin edilmiş olan yeniçeriler ve acemiler yangın söndürme işinde görevlendirilmişlerdir. Bunlara yaptıkları hizmet karşılığında çeşitli mükafatlar verilirdi²⁸. 1720 senesinde ise Fransız mühtedilerinden olan Davud Gerçek'in başvurması ile birlikte Lale Devri dediğimiz dönemde tulumbacılar adı ile yeniçerilerden bir itfaiye bölüğü meydana getirilmiş ve yangınlarda hazır bulunmuştur²⁹. Ancak yeniçerilerin bunu bir gelir kapısı olarak görerek, önce yapıları kundaklayıp sonra söndürmek için para istemeleri sonucu, yangınlar ile mücadelede istenilen başarı sağlanamamıştır. Yeniçerilerden başka gönüllü olarak itfaiye bölüklerine yazılmış olan gayrimüslim kişilerde yangın ile mücadelede aktif bir çalışma işine girmişlerdir. Biz burada meydana gelecek ya da meydana gelen yangınlarla mücadele sırasında görev almış kişilere verilen maaşların ya da mücadele sırasında hizmeti geçmiş olan gayrimüslimlerin hangi şartlar altında cizye vergisinden muaf tutulduğunu göstermeye çalışacağız.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere yangın ile mücadele sırasında gayrimüslim halktan faydalanılmıştır. Genellikle devlete hizmet etmiş kişilerin bazı vergilerden muaf tutulması sıklıkla görülen bir durumdur. Özellikle konu gayrimüslimler olunca muaf tutulacak vergilerin başında cizye vergisi gelmektedir. gelmektedir. Görevlendirilecek olan gayrimüslim kişiler bazı ön şartları yerine getir-

²⁶ Katip Çelebi, *Mizanü'l Hakk Fi İbtiyari'l Abakk*, (Yay. Haz. O.Şaik Gökyay), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 31.

²⁷ Raphaella Lewis, *Osmanlı'da Gündelik Yaşam*, (Çev. A. R. Orhunsoy) Alter Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 76.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I.*, T.T.K., Ankara, 1988, s. 82.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.82.

mek zorundadır. Bu şartlardan en önceliklisi yangın mahallinde hazır bulunmaları ve ivedilikle yangına müdahale etmeleridir. 1164 senesinde, İstanbul ve çevresine tayin olunan harik (yangın) söndürmeye görevli 4 adet kalfa ve 200 adet nacar neferine herhangi bir yangın sırasında mahallerinde hazır bulunmak şartı ile hizmetlerine mukabil cizye evraklarının verilmesi istenmiştir. Bunun üzerine bu 4 kalfaya âla, 200 nefer nacara da evsat cizye kağıdı verilmiştir³⁰.

1219 senesinde, yine İstanbul ve havalisinde meydana gelen yangınlarda mahalinde hazır ve mevcut bulunmak üzere 4 binbaşına âla, 300 nefer nacara ise evsat cizye kağıdı ücretsiz bir şekilde verilmiştir. Bunun dışında yangın söndürme işinde görev almış kişilere verilecek olan ücretlerinde İstanbul cizyesi malından ocaklık tahsis edilmiş ve hizmetleri geçenlerin maaşları bu gelir kaleminden verilmiştir. Buna göre, İstanbul'da sakin bulunan 5 nefer serhenklerine 15 kuruş, 16 nefer onbaşına 12'şer kuruş, 199 nefer nacarana 10 kuruş, ayrıca İstanbul havalisinden tertib olunan amelenin 8 nefer onbaşına 10'ar kuruş, 72 nefer necarına 5 kuruş tahsis buyrulmuştur. Toplam ödenecek miktar ise 2687 kuruştur³¹.

1245 tarihli bir belgede ise 1246 senesine mahsuben yukardaki şartları sağlamak koşulu ile 4 nefer binbaşına âla, ve 250 nacar neferine evsat cizye kağıdı verilmiştir³².

Osmanlı silah sanayisinin en önemli üretim merkezlerinden birisi olan Tophane-i Amire'de meydana gelebilecek yangınların ne denli şiddetli ve yıkıcı olabileceğini söylememize gerek yoktur. Bu sebepten burada meydana gelebilecek yangınların söndürülmesi sırasında görevlendirilmek için zimmi tulumbacılar yerleştirilmiştir. 1250 senesinde harik tulumcularında görevli olan 42 reayanın hizmetleri karşılığında kendilerine aynı yıla mahsuben 42 adet edna cizye kağıdının canib-i miriyeden verilmiş olduğunu görmekteyiz³³.

İstanbul dışı bölgelerden bir örnek verecek olursak 1261 sene-

³⁰ BOA., C.BLD.,93-4624

³¹ BOA., C.BLD., 132-6562

³² BOA., C.BLD., 43-2122

³³ BOA., C.ML., 88-4006

sine ait bir belgede önemli bir ticaret merkezi olan İzmir'de bulunan tulumbacıların cizye kağıtları ücretsiz verilecek olup, lakin hali hazırda kaç neferin hizmette bulunduğunun bilinmemesinden dolayı kaynaklanan bir sıkıntının yaşandığını görüyoruz. Ayrıca tulumbacı neferatına her ne kadar da cizye kağıtları ücretsiz bir şekilde verilmiş ise de cizyedarlar tarafından kendilerinden bir bedel talep edildiğini belgede geçen cizye namıyla ı akçe bile alınmaması sözünden anlayabiliyoruz³⁴.

Yangınlar ile mücadele sırasında sadece kayıtlı olan tulumbacılar görev almamıştır. Aniden meydana gelen bir yangında bölgede bulunan kişi veya kişiler yardım amacı ile müdahalede bulunmuşlardır. Böyle bir duruma 1206 senesine ait bir belgede rastlıyoruz. Meydana gelen bir yangın sırasında İstanbul varilci başısı Dimitri adlı kişinin canını hiçe sayarak yangının meydana geldiği binanın üzerine çıkıp yangının söndürülmesinde gösterdiği cesaret ve faydadan dolayı kişinin cizyeden muaf olunması istenmiştir³⁵. Bu da bize gösteriyor ki yangınla mücadele sırasında görevli olsun ya da olmasın hizmeti geçen her kimse mükafat olarak cizyeden muaf tutulmaktadır.

Sonuç

Yangın gibi bir afetin doğurabileceği maddi hasarları minimum seviyeye indirmek için, yapıların taş malzemededen, kullanılması, tütün ve kahvelerin yasaklanması gibi tedbirler düşünülmüş olsa bile devrin ekonomik şartlarında her yapının taş malzemededen yapılamayacağı ya da kişilerin tütün kullanması engellenemeyeceğinden bu gibi tedbirler havada kalmıştır. Meydana gelebilecek yangınlar ile en etkili mücadele biçiminin düzenli bir teşkilatın oluşturulmasından geçtiği anlaşılmıştır. Bu teşkilat Lale Devrinde yeniçerilerden meydana getirilmiştir. Ancak yeniçerilerin binaları kundaklayıp, daha sonra söndürmek için halktan para talep etmeleri iyi bir düşüncenin kötü sonuçlara doğru gitmesine neden olmuştur.

Yangınlar ile mücadele sırasında cizye vergisinin kullanılması

³⁴ BOA., C.BLD., 64-3177

³⁵ BOA., C.BLD., 14-681

ise görüldüğü üzere yangınlar sırasında görevlendirilmiş kişilerin maaşlarının karşılanması ya da görev almış kişilerin cizye vergisinden muafiyeti şeklinde gerçekleşmiştir. Vergiden muaf olmak için tulumbacı olarak kayıtlı ya da gönüllü bir şekilde yangınlara müdahalede bulunmak yetmiştir. Cizye vergisinden muaf tutulmuş zimmilere devlet tarafından bedelsiz olarak cizye evrakı verilmiştir. Her ne kadar cizyedarlar bazı zamanlar bu kişileri cizye talebi ile sıkıştırmış olsalar bile devlet bu kişilerin hakkını sonuna kadar savunmaya çalışmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., ML.VRD.CMH.d. 402.

BOA., ML.VRD.CMH.d. 635.

Perakende Vesikalar:

Ali Emiri, Üçüncü Ahmed, No. 75-7574.

Hatt-ı Hümayun, No. 117-4798.

Cevdet Tasnifi Belediye, Gömlek No. 681, 3177, 2122, 4624, 6562,

Cevdet Tasnifi Maliye, Gömlek No. 4006.

Basılmış Eserler

Dursteler, Eric C., *İstanbul'daki Venedikliler* (Çev. T. Ulaş Belge) İş Kültür, İstanbul 2012.

Ebussuud, Mahmud, *İslâmî İktisad'ın Esasları*, (Çev. Ali Özek), Hisar Yayınevi, İstanbul 1983.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul 2014.

Gülsoy, Ufuk, *Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş, İstanbul 2010.

Hayta, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

İnalcık, Halil, *"Cizye" İslam Ansiklopedisi 8. Cilt*, İSAM, İstanbul 1993.

İnalcık, Halil, İnalcık, *Devlet-i Aliye II*, İş Kültür, İstanbul 2014.

- İnalcık, Halil, İnalcık, *Devlet-i Aliye III*, İş Kültür, İstanbul 2015.
- Katip Çelebi, *Mizanü'l Hakk Fi İhtiyarî'l Abakk*, (Yay. Haz. O.Şaik Gök-
yay), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1977.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, T.T.K., Ankara 2013.
- Lewis, Raphaela, *Osmanlı'da Gündelik Yaşam*, (Çev. A. R. Orhunsoy) Alter
Yayıncılık, Ankara 2009.
- Nedkoff, B. C., "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellekten* 32. Sayı, T. T.
K., Ankara 1944.
- Ortaylı, İlber, *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım, İstanbul 2007.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Taribi*, Cedit Neşriyat, Ankara
2008.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah
Yayıncılık, İstanbul 1985.
- Tabakoğlu, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, Diyanet İşleri Başkanlığı,
Ankara 2003.
- Tuğ, Salih, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Marmara Üni. İlahiyat
Fak. Yay. İstanbul 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakla-
rı I*, T.T.K., Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Babriye Teşkilâtı*,
T.T.K., Ankara 1988.